

STANISLOVAS MOSTAUSKIS

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

APIE DERRIDA SĄVOKOS *DIFFÉRANCE* PRASMIŲ LAUKĄ IR PAGRINDINES KONOTACIJAS

Concerning the Field of Meanings and the Main Connotations
of Derrida's Concept of *Différance*

SUMMARY

This article is based on the interpretation of Derrida's text on titled *Différance*. It analyzes postmodern philosophical approaches to linguistics, aesthetics, ethics, and especially to philosophical problems earlier regarded as marginal. Studying linguistic games, postmodernist researchers pay special attention to situational categories and to veiled meanings. The concept of *différance* reflects the total determinism of the language system into which people are immersed. A particularly self-aware person has no privileges there: he does not possess language, but, on the contrary, language possesses him (provided we regard language as a system). In order to speak, he has to accept the principles and rules of the language game and obey them. These principles and rules are deduced from the universal law of *différance*. Derrida interprets this fact as the phenomenon of man's obsession by script; by the systemic rules of writing which man has to repeat silently to himself before uttering a word.

Savo apmąstymus apie pamatinę Jacques'o Derrida filosofijos kategoriją *différance* pradėsime filologine, tačiau metodologiškai svarbia pastaba, kad veiksmožodis *différencier* (skirti) paprastai apibūdinamas kaip įprastinis būdas

kurti opozicijas. Prancūzų kalboje ši procesą nusako veiksmožodžio vedinys *différence*. Derrida, mūsų nagrinėjamo teksto autorius, siekdamas apibrėžti naują, dabartinei humanistikai funkcionalų skirties modelį, pakeitė vieną bal-

RAKTAŽODŽIAI. Derrida, *différance*, postmodernus mąstymas, neklasikinė filosofija, postmodernistinė filosofija.
KEY WORDS. Derrida, *différance*, postmodern thinking, not classical philosophy, postmodernist philosophy.

sę minėto žodžio viduryje ir taip sukūrė grafinį naujadarą *différance* – neografizmą, kurio pagrindinių konotacijų išryškinimas yra vienas svarbiausių mūsų tyrinėjimo tikslų. Visi, bent kiek išsamiau susipažinę su mįslingais ir daugiasluoksniais Derrida raštais, puikiai žino, kad toks atsainus tyrimo objekto apibrėžimas iš tiesų slepia platų ir daugialypį probleminį lauką. Todėl išoriškai atrodanti nereikšminga filologinio pobūdžio *différance* koncepcija, kaip paaiškėja giliau įsiskverbus į ją, siūlo savitą filosofinę būties sampratą, verčiančią suabejoti beveik visomis pamatinėmis Vakarų metafizinio mąstymo kategorijomis.

Derrida plėtos Vakarų mąstymo tradicijos kritikos radikalumas neišvengiamai turėjo susilaukti reakcijos: pavyzdžiui, buvo teigiama, kad su *différance* tiesiogiai susijęs kitas, ne mažiau įtakingas *dekonstrukcijos* konceptas yra tik tradicinę metafizinę leksiką imituojantis diskursas, atspindintis postmodernią eurocentrizmo kritikos, Vakarų kultūros ir jos klasikinės mąstymo tradicijos „griovimo“ madą, bet nesugebantis pasiūlyti jokios pozityvios alternatyvos. Nesiimsime spręsti, kiek ši kritika teisinga, tik pažymėsime, kad nuvainikuojant Vakarų mąstymo tradicijos pretenzijas į universalumą, Derrida ir jo bendražygių prancūzų, poststruktūralistinės filosofijos šalininkų, nuopelnai šiandien jau yra akivaizdūs, jiems netgi nereikia platesnių komentarų. Pastarųjų dešimtmečių postmodernizmo, komparatyvizmo, orientalizmo ir pokolonijinių studijų laimėjimai radikaliai pakeitė mūsų požiūrius į pasaulinės kultūros, filosofijos, meno istoriją, privertė pripažinti, kad Vakarų ci-

vilizacijos raidos kelias tėra tik vienas iš daugelio įmanomų. Kita vertus, taip kritikuoti, kaip kritikuojamas Derrida, galima kiekvieną, kuris pasiūlys radikalių idėjų bandydamas perstumti riboženklius, žyminčius „didžiosios“ ir „vienintelės teisingos“, galima būtų dar pridurti, „universalios“ Vakarų mąstymo tradicijos ribas. Šiaip ar taip, kad ir kaip vertintume Derrida idėjas, nutylėti jų nebeįmanoma, tad pasirinkimo tarsi ir nelieka, tenka jas aiškintis, interpretuoti, ir nesvarbu, kiek šis užsiėmimas teikia malonumo.

Šis darbas pagrįstas vieno XX a. pabaigos Vakarų savimonei nepaprastai reikšmingo neklasikinės filosofijos tradicijas plėtojančio Derrida teksto *Différance* interpretacija. Kitaip tariant, mes pirmiausia bandysime kalbėti tik apie tą problemų kompleksą, kuri su nagrinėjamu terminu susieja vienas konkretus tekstas; vėlesnės šios problematikos plėtotės, tegul jau ir su kitų kategorijų vėliava, mūsų nedomins. Kadangi šių eilučių autorius prancūzų kalbą moka nepakankamai gerai, o gvildenant Derrida ir jo amžininkų Rolando Barthes'o, Michelio Foucault, Gileso Deleuze'o, Felixo Guattari, Georgeso Bataille'o, Pierre'o Klossowskio ir kitų tekstus, kalbinės išraiškos subtilybės, jautriausi žodžių atspalviai nepaprastai svarbūs, pasitelktas buvo gerai profesionalų įvertintas teksto vertimas į rusų kalbą. Kadangi konotacijos šiame tekste reikšmingos, prancūzų kalbos žinovams kai kurie svarbesni terminai kartais pakartojami, patikslinami pasitelkiant kaip būtiną pagalbinę priemonę originalo kalbą.

Tačiau užsibrėžę tyrinėjimo teritorijas, elkimės nuosekliai ir pradėkime minėtos sąvokos analizę nuo motyvacijos, kurios paskatintas Derrida įveda aptariamąjį terminą. Lotyniškas *differre* (iš jo ir kilo aptariamas prancūzų kalbos veiksmožodis) nurodo aplinkelį, atidėjimą, vėlavimą, nutylėjimą, atvaizdavimą – visas sąvokas, kurias filosofas siūlo aprėpti nauju terminu „sulaikinimas“ (*temporalisation*). Šiuo požiūriu tai reiškia pasiūlyti „laikinu ir sulaikinančiu aplinkelio tarpininkavimu“ (Derrida, 1999, p. 131). Dar dažnesnė *differre* prasmė – būti netapačiam, kitokiam, tai reiškia, kad susidūrę su juo, privalome „atsižvelgti į tam tikrą intervalą, distanciją, suerdvinimą (*espacement*), kuris neišvengiamas tarp besiskiriančių“ (ten pat, p. 131). Tačiau prancūzų „žodis *différence* – su *é* – niekada, deja, negali būti susietas su skyrimu kaip sulaikinimu..., tai tas prasmės praradimas, kurį ir turi kompensuoti neografizmas *différance*“ (ten pat, p. 131). Pastarasis aprėpia ir sulydo visą reikšmių kompleksą ir tampa itin patogi diskursyvinės praktikos instrumentu. *Différance* procese sujungiamos dvi veiksmožodžio „skirti“ prasmės: tapti neidentiškam, kitokiam, ir nukelti šį neidentišumą į vėliau, atidėti jo realizavimą. Pasiūlykime tarpinę išvadą: *différance* yra toks „skyrimo“ procesas, kurio metu kažkas tampa neidentiškas sau per tam tikro intervalo sukūrimą. Apie įlaikinimą bei suerdvinimą – jų atveriamą problematiką citatose aki-vaizdi – kalbėsime vėliau.

Kaip Derrida interpretuoja įprastines veiksmožodinio vedinio *difference* funkcijas? Jos apibūdina poliarizuotą opoziciją, iškeliančią ir įtvirtinančią pirmiau-

sia skirtingumą; pastaroji niekuo nepaprastai tradicinio priežasties-pasekmės, aktyvaus-pasyvaus opozicinio modelio. Ką daro Derrida? Norėdamas išsiveržti iš šio modelio rėmų ir taip išvengti jo suponuojamų apribojimų, filosofas skyrimo – *différance* – procese pasiūlo įteisinti skiriamų dėmenų panašumą tokio pat teisėmis kaip ir jų skirtingumą. Todėl jis pasiūlo kitą priežastingumo modelį: aktyvusis pradai, veikianti priežastis nebetapatinama su pradiniu ar pirminiu opozicijos dėmeniu ir, aišku, ji nenukeliamama į antrinį, arba pasekmę, pasyvųjų rezultatą. Aktyvusis pradai nukeliamas į tarpą, plyšį tarp priežasties-pasekmės. Jis juos skiria tiek pat, kiek ir jungia. Pati akivaizdžiausia tokios rokiruotės pasekmė – tarp opozicinių elementų pašalinamas hierarchiškumas, priežastis jau negali būti svarbesnė kaip aktyvioji, gimdanti ir lemianti – ši funkcija atitenka tarpui. Kas tai?

Tarpas neegzistuoja kaip atskira substancija, kaip pozityvi duotybė, kaip tie elementai, kuriuos jis skiria. Tarpas nėra trečias dėmuo, įsiterpiantis tarp dviejų opozicinių narių ir šitaip priverčiantis juos santykiauti. Šiuo požiūriu tarpas neegzistuoja, bet, matyt, jam galima priskirti tą būties minimumą, kuris leistų veikti aktyviai, nors, be abejonės, tas aktyvumas paradoksalus: tai eikvojimas be išteklių, pasekmė be priežasties. Ką reiškia šis paradoksalumas? Šitaip Derrida bando pasakyti, kad tarpas negali būti pats savaime, kad jo nėra be jo skiriamų elementų, kad jam negalima taikyti paslėptos būties ar kitų tradicinių apibrėžimų. Tačiau, kita vertus, jis visiškai nesusilieja su skiriamais elementais,

kaip jau sakėme, jis apdovanotas tuo būties minimumu, kuris leidžia jam atlikti aktyvų skiriamąjį judesį. Derrida pripažįsta, kad toks samprotavimas nėra aiškus, – mūsų mąstymo inertiškumas paslaugiai siūlo skirtį suvokti kaip pirminį elementą ar pirminę veikiančią priežastį, kuri, pavyzdžiui, „išskleistų“ erdvę leisdamą rasti skirtumams ir t. t. Deja, būtent tokio tradicinio suvokimo Derrida siekia išvengti: jam skirtis visada girdėti žodyje „erdvė“, bet ne kaip aukščiau-anksčiau stovinti ir kartu ją grindžianti priežastis.

Apibūdinimą „aukščiau stovinti“ paėmėme iš kabutes, mat tradicinis priežastingumo suvokimas implikuoja būtent tokią erdvinę padėtį kaip savaime suprantamą. Derrida atsisako tam pritarti ir pasiūlo alternatyvią priežasties-pasekmės sąsają. Prisiminkime tradicinį hierarchinės priklausomybės modelį: jis priežastį verčia iškelti „aukščiau-anksčiau“ už pasekmę – taip sudaromas vertikalus priklausomybės modelis, kurį erdviškai galime išvaizduoti kaip piramidę, pakopinę struktūrą ar panašiai. *Derrida siūlo priežastį ir pasekmę apriboti vienos plokštumos, begalinės šachmatų lentos modeliu – tada priežastis ir pasekmė rutuliojasi, metaforiškai kalbant, tame pačiame lygmenyje ir tarp jų nustatoma naujo tipo aktyvumo-pasyvumo sąsaja, kai priežastis nebentena įprasto pranašumo ir savo įgaliojimais priversta pasidalinti su pasekme.* Dar viena tarpinė išvada: *différance* kaip priežastis nėra tik aktyvus pradasis; „žymėdamas bevardės giminės balsą“, bylodamas tuo balsu, jis nustato specifinę jungtį tarp aktyvumo ir pasyvumo. *Vadinasi, différence kaip sąsajos apibrėžimą ga-*

lime papildyti pusiausvyros tarp aktyvaus bei pasyvaus reikalavimu. Ar tai nereiškia, kad patys priežasties ir pasekmės apibrėžimai tampa nefunkcionalūs ar net klaidinantys?

Derrida nenori pasakyti, kad opozicinis priežasties-pasekmės mechanizmas skelbiamas „neveiksiu“, – jis nori pasakyti, kad šis mechanizmas išstumiamas iš privilegijuotos padėties būties sklaidoje, o tai reiškia, kad priežasties-pasekmės opozicija nebegali būti traktuojama kaip pradinis ontologinis modelis, kuris, it savotiškas gausybės ragas, užtikrina būties sklaidą.

Apibendrinkime: *pakeisti piramidinę ontologinio modelio struktūrą „šachmatų lenta“ reiškia atimti iš priežasties privilegijuotos erdvės lokaciją; o dar radikaliau formuluoju, atsisakyti pirminės priežasties kaip tokios. Ką tai reiškia? Différance/tarpas/skirtis čia visada kartu su skiriamais elementais – neegzistuojanti, t. y. neturinti jokios sau skirtos erdvės, bet, kaip minėta, ne visiškai susiliejęsi ir su tuo, ką ji skiria.*

Tokius apibūdinimus reikia paaikškinti. Skirties/tarpo nėra ta prasme, kad mes negalime susidurti su tuo kaip su tam tikru akivaizdumu – akivaizdus yra skirties išnykimas, ištuštėjimas. Kita vertus, skirties galia akivaizdi per jos poveikio rezultatus: per tą, kas jau atskirta. Pakartokime savo apibūdinimą: *différance* yra toks „skyrimo“ procesas, kurio metu kažkas tampa neidentiškas sau per tam tikro intervalo sukūrimą. Būtent todėl *différance* yra „tokia tapatumo forma, kuri nėra identiška pati sau“ (ten pat, p. 124). Mes neturime galimybės stebėti, kaip atliekamas skyrimo veiksmas – stebima visada tai, kas jau atskirta. *Différance ga-*

li būti verčiamas kaip *skirtis*, o dar labiau – kaip *tarpas* būtent todėl, kad jame būtinai sujungiami aktyvusis ir pasyvusis pradai: skirti ir būti atskirtam. Kita vertus, mes nemanome, kad šis pasiūlymas labiausiai vykęs. Šie terminai pernelyg susiję su jau nusistovėjusiomis prasmėmis ir naudojamės jais pirmiausia kaip darbiniais. Todėl tik pasakysime, kad *skirtis*, arba *différance*, kaip skirianti galia yra neregima (nėra akivaizdi), neregima ji ir „tarp“ jau atskirtų opozicinių narių. Ar tai reiškia, kad *différance* negali būti aptiktas iš principo? Į šį klausimą atsakysime vėliau, kalbėdami apie *différance* kaip pėdsaką.

Kaip minėjome, *différance* nebetelpa toje apibrėžtyje, kurią galėtume nusakyti vien kaip skirtybių teigimą (*difference* – skirtingumas, neidentiškumas, skirtumas ir pan.). Maža to, joje „dėl pakeistos balsės“ tendencija sieti nustelbia tendenciją skirti. Galime pasakyti taip: per *différance* skyrimą sugeneruoti opoziciniai nariai apdovanojami tam tikrais požymiais, kurie tuos narius jungia nepanaikindami jų skirtingumo. Būtent todėl *différance* mechanizmą Derrida vadina savotišku mazgu, susipynimu, *faisceau*. Mazgo metaforą, matyt, reikia suprasti kaip skirtingų elementų, „siūlų“ susipynimą į tam tikrą vienį, mazgų seką, kuri ir sudaro „audinį“. Toks „audinys“ suteikia „siūlams“ tam tikrą pozicinį lygiateisiškumą – nė vienas iš jų nėra pirminis; kita vertus, toks lygiateisiškumas nereiškia elementų identiškumo: kiekvienas jų išsaugo tam tikrą unikalumą, skiriantį jį nuo kitų. Apibendrinkime: *mazgo metafora apibūdina différence procesą per jo padarinius – kaip tam tikrų sub-*

stitutų seką, kurių kiekvienas keičia kitą ne kaip to paties modifikacija, bet kaip skirtingi elementai, sujungti per pavadinimą nustatytu požymiu.

Siekdami aiškumo, pasinaudokime tradicinėmis vienio ir daugio kategorijomis. Tradicinis metafizinis būties modelis numato, kad vienis, skildamas į daugį, pastarajam privalo steigti kitą pakopą (galime vadinti jas skirtingomis erdvėmis, lygiais ir pan.) išsaugodamas sau tam tikrą privilegijuotą teritoriją. *Perėjimas prie vienos „plokštumos“ modelio reiškia, kad vienis ir daugis nebeatskirti, kad vienio kaip absoliuto, pirmosios priežasties metafora tampa neveiksni.* Ir kalbėti apie vienį galime visada tik kaip apie daugį – tai, kas nuolat dalinama ir perdalinama toje pačioje begalinėje lentoje, nebent vienį sutapatintume su *différance* ir priskirtume jam visus pastarojo apibūdinimus: vienis kaip save skiriantis ir tuo pat metu kaip jau atskirtas/padalintas, kaip neegzistuojantis anapus skiriamųjų ir visiškai nesusiliejančias su pastaraisiais, ir taip toliau – aišku, kad tokia kontekste vartoti vienio terminą nebėra prasmės.

Grįžkime prie „šachmatų lentos“ modelio. Kaip dar jį apibūdinti? Pirma, tai tokia lenta, kurioje reikšmingesnės yra langelius skiriančios linijos, nei tai, kas juos užpildo. Antra: šios linijos brėžiamos atsitiktinai, kitaip tariant, nepriklausomai nuo jokio išankstinio plano (prisiminkime, kad *différance* kaip šias linijas brėžianti galia yra iki-prasmė). Todėl kalbėdami apie šachmatų lentą ir jos langelius skiriančias linijas, mes vartojame metaforas, atspindinčias atsitiktinį skirtybių žaismą be to, ką jos skirdamos steigia.

„*Différance* dėl savo *a* gali būti apibūdin-ta kaip skirtumų šaltinis, kaip jų gamy-bos procesas, kaip skirtumai tarp skir-tumų, kaip skirtumų žaismė“ (ten pat, p. 125), su sąlyga, žinoma, kad gamybos proceso nesuprasime tradiciškai (pagal jau minėtą apibrėžimą, tai gamyba be są-naudų, nes nenaudoja jokių išteklių). Tai mus nuveda prie sąsajų su žaisme/žai-dimu (*jeu*) – juk, patikslina Derrida, „po filosofijos būtent žaismė fiksuoja atsitik-tinumo ir būtinybės jungtį begaliniame skaičiavimo procese“ (ten pat, p. 130). Skaičiavimą, čia, matyt, reikia suprasti kaip dalinimo ar skirstymo sinonimą, ki-taip tariant – *différance*. Apibendrinkime: *différance* yra begalinis skirtybių žaismas; jis beprasmis, atsitiktinis ir funkcionuoja kaip priežastis, kuri neegzistuoja, bet aptinkama per savo aktyvumo rezultatus.

Apie *différance* galime kalbėti kaip apie elementų seką, kai vienas elemen-tas pakeičia kitą ir kaip panašus, ir kaip Kitas; ši seka – tai substitutų, pakaitalų eilė. Kaip atskiri elementai jie yra skir-tingi, bet tokie jie tampa per skiriančių vieno į kitą kreipimąsi – kartu vienas ki-tam jie atsiveria ir supanašėja. Šis kreipimasis ir yra *différance*, laiduojantis per-ėjimą nuo vienos skirtybės prie kitos ir tokiu būdu nustatantis panašumą tarp atskirtų elementų. Galime pasakyti ir ki-taip: seka atsiranda tik tada, kai tas pats skyrimosi judesiu tampa kitu – taip at-siranda skirtingi elementai, bet per tarpusavio kreipimąsi ir atsikartojimą jie įgyja panašumo, kuris nereiskia identiškumo. Šie judesiai – skyrimas/kreipimasis/ atkartojimas – tai tas pats *différance*. Būtent todėl tai nėra įprastas pakartojimas, o vie-no elemento pakeitimas kitu; ne to paties

modifikacijos, bet substitutų eilė. Anot Der-rida, „skirtybės ir pakartojimo tapatu-mas, jei apie jį dera kalbėti, gali būti pa-teiktas kaip amžinas sugrįžimas tik *différance* pavidalu, kaip ne to paties, o vis kito sklaida“ (ten pat, p. 145). Tur-būt net nereikia pridurti, kad kreipima-sis ir atkartojimas privalo talpinti savy-je skyrimo veiksmą, distanciją, per ku-rią vienas elementas „aptinka“ kitą ir tik taip gali būti kito atkartotas. Žino-ma, taip pat teisinga būtų pasakyti, kad skyrimas talpina kreipimąsi ir atkarto-jimą. „Vienas opozicijos narys dalyvauja kaip *différance* kitam, o tas kitas, kaip „atskirtas“ – per nuolatinį kreipimąsi į pirmąjį“ (pavyzdžiui, kultūra kaip ski-rianti/atškirta gamta ir pan.).

Derrida primena, kad jau Ferdinan-das de Saussure’as atsitiktinumą bei skirtingumą susiejo su esminiu bet ko-kios ženklų sistemos apibūdinimu. At-sitiktinumas ženklų sistemoje įmanomas todėl, kad ji pati remiasi skirtumais tarp ženklų, o ne kiekvieno jų pilnatve. Sis-tema funkcionuoja per tam tikras opo-zicijas, kurios supriešina, bet kartu ir jungia jų elementus. Autorius pasitelkia Saussure’o citatą: „Kalboje yra tik skir-tybės. Būtent jose slypi tos pozityvios prielaidos, kurios netapatumą sau paverčia grindžiančia gاليا; skirtybės ne-nusakomos pozityviai“ (ten pat, p. 135). Komentuodamas Saussure’o mintį, Der-rida daro maždaug tokią išvadą: tai, kas pažymima ženklų, niekada neatsklei-džiama tokiu būdu, tarsi kiltų per san-tykį tik su savimi; kiekviena sąvoka – tai, ką ženklas pažymi – aprašoma ir atskleidžia-ma tik per tam tikrą seką arba sistemą, ku-rioe su kitais elementais ji susijusi per krei-

pimosi/skyrimo/atsikartojimo žaismą. Pastarąjį ir galime vadinti différence – tai ne tiek konkreti „sąvoka, konceptas, kiek paties konceptualumo galimybė“. Ženklinimas kaip tam tikro pakaitalo siūlymas įsteigia Kitą; pastarojo aiškinimas tampa dar Kitu ir t. t.; ši apibrėžimų, atkartojimų, ženklų ar tiesiog substitutų seka ir yra différence veiklos rezultatas. Bet koks paaiškinimas, apibrėžimas, pakartojimas, dalyvaudamas kaip pakaitalas kažkam kitam, nuo jo yra atsiejamas tam tikra distancija. Pasiūlykime différence apibrėžimą, susietą su pastangomis ženklinti: différence yra tai, kas leidžia įvykti skyrimui kaip ženklavimo veiksmui; atsiradusi distancija sujungia opozicinius narius, kurie tokiu būdu gali neribotai atsikartoti.

Apie ką mes kalbame? „Vėlavimo, aplinkelio struktūra neleidžia įlaikinimo/tapimo laikinu traktuoti kaip esančios dabarties virtimo dialektiškai sudėtingesne forma, vaizduojant ją kaip pirminę ir nuolatinę sintezę, nukreiptą į save pačią, grįžtančią į save kaip į savęs formavimo procesą“ (ten pat, p. 149). Kitaip tariant, būtis, visa, kas yra, kas dalyvauja būtyje dabarties forma, nebegaali būti traktuojama kaip to paties sklaida ir pokyčiai (čia tas pats, būtis, dabartis, visa, kas yra – sinonimai). *Différance siūlomoje perspektyvoje mes priversti susidurti „ne su modifikuotos dabarties – praeities ar ateities horizontais, bet su tokia „praėjimiu“, kuri niekada neegzistavo ir niekada netaps dabartimi, kaip netaps ir iš dabarties išaugančia bei ją atkartojančia „ateitimi“.* Būtent todėl mes kalbame apie pakaitalą, substitutą, kuris nekyla iš savęs, esančio-nesančio „anksčiau“, ir todėl negali vadintis savo praeitimi; metaforiškai

kalbant, pakaitalas arba Kitas kyla iš „tarpo“, tiksliau, iš tos (dar tiksliau – per) skirybės/intervalo, kuris neegzistuoja jokia būties kaip dabarties forma (juk linija tarp langelių šachmatų lentoje neegzistuoja – egzistuoja tai, kas tomis linijomis „iškerpama“). Beje, Kitas (*autre*), anot Derrida cituojamo Emmanuelio Levino, ir yra „praėjus, kuri niekada nebuvo dabartimi“. Apibendrinkime: *substitutai kaip atskirybės priklauso dabarčiai, jie egzistuoja, bet nuo „to paties“ modifikacijų dabartyje (kurios juos grindžiančios perspektyvos pagrindu taip pat apibūdinamos kaip egzistuojančios) jie skiriasi savo „kilme“ („skiriasi“ šiuo atveju reiškia „yra apibūdinami remiantis skirtingais ontologiniais modeliais“).* Pastaroji (kilmė) apibūdinama ir per santykį su tuo, kas yra, – tas egzistuojantis, nuo kurio „atskiriamas“ Kitas, ir per santykį su tuo, kas neegzistuoja, bet turi galią tarpininkauti skyrimui, steigiančiam Kitą. Akivaizdu, kad būtent antrasis santykis apibūdina kilmę per *différance*.

Tokią Kito steigtį per distancijavimą nuo savęs galime pervadinti kaip bandymą per Kitą/aplinkelį/substitutų seką sugrįžti į save – kaip malonumo principas priverstas peraugti į realybės principo įvairovę froidizme ar hėgeliškasis absoliutas atkartoja save pasaulio begalybėje – juk ne veltui Derrida savo filosofinį projektą skelbia esant atnaujinta hėgelizmo atmaina. Tačiau su šiuo „grįžimu į save“ derėtų būti atsargiems. Pasinaudokime suprastintu vaiko raidos „veidrodžio“ tarpsnio apibūdinimu: savo Aš jis pradeda suvokti tik tada, kai save pastebi tarsi antrininką veidrodyje – Kitą ir per šį Kitą grįžta į

save kaip jau atrastą. Ar naujasis Aš tapatus tam, kuris pradėjo savęs „ieškoti“? Derrida atsakytų, kad ne visai, kad tai „neidentiška tapatumo forma“, kuri per veidrodinį tarpsnį kaip per aplinkelį įsteigė Kitą – Aš pakaitalą. *Différance* – tai kartoti tą patį kaip visada kitą, pakeisti save kitu ir panašiai. *Grižti į save čia reiškia į save kaip visada į Kitą. Todėl toks kartojimas ir vadinamas substitutu, pakaitalų seka, o ne to paties modifikacijomis.* Kalbant ženklavimo terminais, tarp ženklų ir to, ką jis nurodo, negalima pripažinti esant paprasčiausios lygybės (kaip sakė stoikai: kiekvieną kartą sakant „vežimas“, pastarasis išvažiuoja tau iš gerklės). Lietuviškoje vartosenoje, matyt, derėtų terminas *mainai* (juolab, kad pats Derrida nuolat *différance* apibūdina kaip ekonomišką) – juk ženklindami kažką, mes siūlome mainyti, tą kažką keisti ženklu. Ekonomiškumas – ne tiek patys mainai, kiek jų motyvacija: kiek daug sutalpina, pavyzdžiui, visatą pažymintis ženklas! Ženkilai šiuo požiūriu yra tarsi skirtingo nominalo banknotai, kuriuos galima mainyti absoliučiai į viską.

Klasikinė ženklų ir juo pažymėto objekto jungtis numato, kad minėtas aplinkelis (distancija tarp ženklų ir juo pažymimo objekto) nėra „nepakenkia“ pavaduojamam objektui, kad jis visada gali būti „atstatytas“ kaip dalyvaujantis būties scenoje visaverčiu pavidalu – kitaip tariant, „esančiojo prezentacija čia atidedama laikinai, be jokių nuostolių“ (ten pat, p. 149). *Différance* aplinkelis skiriasi tuo, kad jame toks „atstatymas“ nebeįmanomas: per aplinkelį grįžtama į save jau kaip į Kitą. „Ekonomiškai, išsaugančiai *différance* sampratai turime prie-

šinti tam tikrą žaidimą, kai laimėjęs kažką būtinai pralaimi, o pralaimėjęs tuo pat metu kažką laimi“ (ten pat, p. 149). *Klasikinė jungtis/aplinkelis numato tarp ženklų ir to, ką jis pažymi, lygybę, différence jungtis – disproporciją, nes „keitimo“ veiksmu pagrįstame aplinkelyje kažkas ir prarandama, ir įgyjama.*

Būtina išskirti kitą svarbų *différance* „proceso“ bruožą – galią suerdvinti bei įlaikinti. *Mes kalbame apie tarpą – distanciją, dėl kurios kažkas „atsiskiria“ nuo savęs ir tampa sau kitu, – tarpą, kuris pats savaime yra niekas, bet per santykį su tuo, ką jis skiria, tampa skiriamus dėmenis apriėpiančia scena, tiksliau, tokios scenos prielaida – tarpas yra suerdvinimo bei įlaikinimo intervalas, arba intervalas, kuris neišvengiamai skyrimo procese generuoja erdvę ir suteikia jai laikinę seką.* Derrida siūlo konceptualiai naują erdvės ir laiko modelį: pastarasis nėra iš anksto duota scena, kurioje tik ir gali skleistis būties formos; jis nėra ir mūsų suvokimui tarpininkaujanti forma, per kurią būties pavidalai priklauso nuo mūsų sąmonės; *laikas ir erdvė generuojami différence procese – steigti Kitą per tam tikrą distanciją reiškia kurti tokią opoziciją, kurioje minėta distancija ir yra erdvė (tiksliau, pastarosios prielaida), o perėjimas nuo vieno opozicijos nario prie kito – laiko sekos steigtis.*

Toliau aptarsime supratimo problemas, kurias kelia kai kurios nagrinėjamo termino apibrėžtys. Pradėkime nuo citatos. *Différance* nėra „nei žodis, nei sąvoka“ (ten pat, p. 125) – tuo Derrida nenori pasakyti, kad tai naujadaras, kuris iš esmės nepriklauso kalbos sistemai (nors tam tikru požiūriu *différance* tikrai nepriklauso kalbai). Tiesiog tai naujas

terminas, kuriam egzistuojanti filosofinė refleksija dar nesuteikė jokių konkrečių prasmų ir kartu jo nesupančiojo, nors kitaip suformuluoti kai kurie principai gali su juo sietis (Derrida nurodo sąsajas su Nietzsche, Freudu, Heideggeriu). Tačiau kita priežastis, kodėl *différance* nėra „nei žodis, nei sąvoka“, kur kas svaresnė – kiekvienas vardas mūsų kalboje yra metafizinis vardas, t. y. įvardijamus turinius jis paverčia dalyvavimo būtyje įkaitais, o *différance* stengiasi šios lemties išvengti. Būtent stengiasi: net kaip neografizmas jis įterpiamas į kalbą ir gali funkcionuoti tik kaip metafizinis vardas. „Mums *différance* išlieka metafiziniu vardu; tie vardai, kuriuos *différance* gauna mūsų kalboje, būna metafiziniais vien todėl, kad tai – vardai“ (ten pat, p. 156). Ir būtent todėl kalbėti apie *différance* pasidaro itin keblu: *jis yra ant paties smaigalio konflikto tarp tradicinių bet kurio termino funkcijų ir to būdo prabilti į mus, kurį jam siekia suteikti Derrida. Ir kaip tik todėl visi différance apibrėžimai beveik neišvengiamai slysta į tradicinių terminų spąstus – norint, kad pastarieji neužsitrenktų, Derrida priverstas vos ne kiekvieną apibrėžimą palydėti priminimu, jog toks įvardijimas ne galutinis, jog tam tikru požiūriu jis klaidinantis ir pan.*

Tai dar viena supratimo problemos briauna: *operuodama metafizininiais vardais, kalba apie différance nesugeba byloti tiesiogiai ir preciziškai, nes tiesioginis ir tikslus apibrėžimas grindžiamas būties čia ir dabar privilegija, kuriai différance nepaklūsta. „Būdama „vyresnė“ nei pati Būtis, mūsų kalba neturi vardo tam, kas yra différance. Taip yra ne todėl, kad toks*

vardas nebuvo surastas, o todėl, kad toks vardas neįmanomas tam, kas nėra esančiu arba Būtimi, kas net nėra pats vardas *différance*, vardas, kuris negali būti vardu, negali būti gryna vardo esme; nėra vardo tam, kas nuolat skyla į skirtingų substitutų sekas“ (ten pat, p. 156). Dar tiksliau *différance* neįvardijamumą nusako ši citata: „neįvardijama yra ne kažkokia Būtis, kurios negalima pažymėti per vardą, pavyzdžiui, Dievas. Tai, kas neįvardijama, yra žaismė, nuvedanti į įvardijimą, į vardinius rezultatus, sąlygiškai vientisus arba iš atomų sudarytas struktūras, kurias vadiname vardais ar pakaitalų sekomis, substitutais vardams“ (ten pat, p. 156). Apibendrinkime: *différance negali turėti savo vardo (vienintelio ženklo, kuris pažymėtų būtent jį) dėl pačios paprasčiausios priežasties: différance neegzistuoja, t. y. nepriklauso tai erdvei, kurioje pats įvardijimas tampa įmanomas. Kita vertus, jis yra paties vardijimo prielaida, nors jos ir negalima tapatinti su tradicine priešastingumo samprata.*

Grįžkime į tą Derrida teksto vietą, kur autorius kalba apie motyvus, priverčiusius balšę *e* nagrinėjamame termine pakeisti į *a*, taip pat apie pasekmes, kurias toks pakeitimas sukelia. „Skirtumas tarp dviejų fonemų, suteikiantis galimybę joms egzistuoti ir funkcionuoti, negali būti išgirstas“ (ten pat, p. 128). Ką tai reiškia? Prieš rašant konkrečią fonemą, būtiną ją pasirinkti – kitaip tariant, orientuotis kalboje kaip tam tikroje sistemoje. Pasirinkti savo ruožtu reiškia pasirinktą fonemą išskirti iš visų kitų ženklų. Ir tik tada konkreti fonema gali būti užrašyta, t. y. ji gali įgyti regimą formą. Skirtumas kaip tam tikras

veiksmas apima visas šias operacijas, jis leidžia atsirasti konkretiems ženklams bei atlikti jiems skirtas funkcijas. Kodėl šis skirtumas negali būti išgirstas? Mat išgirsti galima ne tai, kas konkrečią fonemą skiria nuo kitų, o tai, kas pati fonema yra, t. y. kokį garsą ji žymi. Mes galime girdėti garsą *a* arba garsą *e* – bet ne jų skirtumą. „Skirtumas, kurį atveria dvi fonemos, leidžia joms būti išgirstoms ir suprastoms, bet pats nebūna išgirstas“ (ten pat, p. 128). Ką mums tai duoda? *Fonemos unikalumas ir jos skirtingumas kitos fonemos atžvilgiu nėra tas pat; tai labai panašūs dalykai, bet jų skirtingume lieka kažkas, kas įamžina skyrimą kaip ankstesnį ir kartu paslepia jį skyrimo rezultatuose – konkrečiose fonemose.*

Pasitelkime dar vieną panašią Derrida citatą. „Skirtumas tarp *a* ir *e* yra grynai grafinis, jis gali būti užrašytas ar perskaitytas, bet ne išgirstas“ (ten pat, p. 126). Be to, toks skyrimas ne tik negali būti išgirstas, „jis net yra už supratimo ribų“. Akivaizdu, kad „perskaitytas“ šiuo atveju reiškia „pastebėtas tekste“, o ne „ištartas balsu“. Taip pat tai reiškia, kad grafiniuose ženkluose arba tiesiog rašte pats skyrimas (turbūt aišku, kad kalbame apie *différance*) kažkokiu būdu išlieka – palieka pėdsaką, tačiau pastarasis negali būti ir funkcionuoti kaip įprastas ženklas – juk tokiu atveju jis nurodytų konkrečią prasmę ir taip būtų suprstas. Kaip skirtis kažkokiu būdu pastebima rašte, bet nefunkcionuoja kaip visavertis, suprantamas ženklas? Derrida pasitelkia gan miglotas metaforizuotas apibrėžtis: pasitraukimas už supratimo ribų tampa įmanomas dėl nebylaus ženklo, tylaus paminklo ar piramidės. Piramidė,

paminklas – tai, kas įkūnija tam tikrą akivaizdumą ir nebylumą tuo pat metu. Nebylumas šiuo atveju reiškia užsisklendimą ar nekomunikatyvumą, vengimą būti suprastam. Paprastai ženklas susijęs su tam tikrais turiniais, bet šiuo atveju turime reikalą tik su pačiu ženklu, antkapiu, piramide, kuri negali nurodyti nieko anapus savęs. Raštas išsaugo grafinių, formalų, ne-fonetinių skirtumą, skiriančių konkrečias fonemas, tačiau išsaugo jį ne konkreta ženklo, o pėdsako pavidalu. *Skirtumas/skirtis/différance neturi komunikatyvaus ženklo akivaizdumo, šiuo požiūriu jos nėra, bet tuo pat metu ji išlieka kaip pėdsakas, kaip kažkas, kas apdovanotas savotišku akivaizdumo minimumu, kurį geriausiai paaiškina trynimo veiksmas.* Kas yra pėdsakas ir kaip jis susijęs su trynimu – tai atskira tema. Ją aiškinantis bus nuodugniau atskleista ir nebylaus ženklo/piramidės metaforos prasmė.

Yra ir kitas „nesupratimo“ aiškinimas, susiejantis *différance* su prasmės gimimo problema. Pats *différance* neturi prasmės. Tačiau jis ne tiek be-prasmis, kiek iki-prasmis (leisime sau pažaisti lietuvių kalba). Mat iki skirties prasmė neegzistuoja, tiksliau, neegzistuoja tai, kas leidžia prasmei būti ir ką ji gali užpildyti. Iki skirties tai tik skirtybių žaismas – jis būtent iki-prasmis. Ir jis taip pat neegzistuoja, bent jau tradicine prasme. *Différance* neturi prasmės taip, kaip ją apdovanojami, pavyzdžiui, tradiciniai vardai, tačiau *différance* tą prasmę produkuoja: tarsi iš niekur prasmė atsiranda skyrimo rezultatuose, kuriuose *différance* ištrina save, palikdamas pėdsaką. Galime pasakyti ir taip: *différance* neegzistuoja, nes jokiū būdu nedalyvauja dabartyje; dėl tos pa-

čios priežasties jis neturi prasmės, nors ją ir produkuoja. Pėdsako metafora reikalinga todėl, kad turėtume pačią galimybę kalbėti apie *différance*, o jos papildymas savitrynos veiksmu reikalingas tam, kad apie *différance* negalėtume kalbėti kaip apie prasmingą ir egzistuojantį tradicine prasme.

Klasikinė semiologijos teorija teigia, kad ženklas užima daikto vietą tada, kai pastarasis pats negali savęs reprezentuoti dabartyje, – tokiu būdu ženklas pristato daikto dabartį per jos nedalyvavimą. Ženklas čia yra atidėta, nukelta į vėliau daikto būtis, aplinkelis, nusakantis distanciją iki susitikimo su pačiu daiktu. Visa tai Derrida leidžia daryti tokią išvadą: tradiciškai suprantamas ženklas (plačiau – žymėjimo gestas, atkartojimas) gali būti interpretuojamas tik remiantis būtiškumo, dalyvavimo būtyje prielaida (santykis su daiktu kaip dalyvaujančiu/esančiu) bei per tokio dalyvavimo atidėjimą arba nukėlimą (minėta aplinkelio funkcija). Tos pačios klasikinės semiologijos rėmuose ženklo atliekamą daikto pavadinimą galima traktuoti tuo pat metu ir kaip antrinį, ir kaip pirminį. Ženklas antrinis originalo atžvilgiu, nes tik daikto nedalyvavimas čia ir dabar sukuria prielaidas jam atsirasti, kita vertus, jau atsiradęs ženklas pats nukelia susitikimą su daiktu ir taip atsideria „anksčiau“ jo. Kaip sako Derrida, nagrinėdami minėtus antrinius bei pirminius ženklus pavadinamo daikto aspektus, „mes galime pajusti kažką, kas yra artima pirminei *différance*“ (ten pat, p. 134), bet jis iškart priduria, kad taip interpretuoti *différance* netikslu, kad *différance* pačia savo prigimtimi negali būti nei pirminis, nei antrinis.

Kokią išvadą galima pasiūlyti? *Différance* neinterpretuojamas remiantis ta ženklo samprata, kuri jį paverčia priemone reprezentuoti būtį ir kuri grindžiama dalyvavimu būtyje, suponuojančiu pastarosios valdžios pripažinimą. Derrida samprata verčia abejoti dalyvavimo būtyje autoritetu bei jo veidrodiniu atspindžiu: nebūtimi arba prarastimi (*l'absence ou la manque*). Kitaip tariant, jis klausia, ar pagrįstai nustatytos ribos, kurios varžo mąstymą, būties prasmę tapatindamos su dalyvavimu ar nedalyvavimu joje. Apibendrinkime: *kalbėti apie différence kaip neegzistuojantį reiškia šiuo terminu įvardijamą procesą nebesaistyti būties kaip dalyvavimo dabartyje rémais*. Pasinaudodamas proga, Derrida primena, kad ir Heideggeris siūlė būties problemą spręsti atsisakant metafizinio čia ir dabar dominavimo (ten pat, p. 134).

Vienas strategiųjų Derrida dekonstrukcijos tikslų – atimti privilegijuotą šnekamosios kalbos statusą rašto atžvilgiu. Mus jis domina vienu požiūriu: bandydamas nustatyti rašto ir šnekos abipusę priklausomybę, Derrida tarp jų patalpina *différance* – kažką, kas „nepriklauso nei balsui, nei raštui įprasta prasme, o užima ypatingą vietą tarp šnekamosios kalbos ir rašto“ (ten pat, p. 128). Ką reiškia „nepriklauso“? Į šį klausimą jau atsakėme kalbėdami apie *différance* kaip perskaitomą, bet negirdimą ir nesuprantamą: rašte *différance* išlieka pėdsako, nebylios piramidės pavidalu (tai yra neišlieka), o šnekamojoje kalboje dalyvauja kaip „išankstinė“ sisteminė prielaida, kuria remiantis tariami žodžiai tik ir gali atlikti jiems skirtas funkcijas. „Išankstinė“ – tai ta prielaida, kuri netaria-

ma ir negirdima gyvoje kalboje, – tariaime ir girdime tam tikra sistemine tvarka pasirinktus garsus, bet ne patį pasirinkimą. Kartojame tai, kuo pradėjome: nei rašte, nei gyvoje kalboje *différance* nedalyvauja arba dalyvauja kaip išnykęs. Bet kaip jis gali jose nedalyvauti ir kartu neturėti/neužimti jokios privilegijuotos, t. y. nepriklausomos erdvės? *Kalba kaip sistema (raštas yra jos taikymo grafine išraiška) ir šnekamoji kalba kaip „gyvas“ tos sistemos taikymas sąlygoja viena kitą, bet ne per atskirą, papildomą trečią instanciją, o per différence, kuris neegzistuoja atskirai ir taip pat nepriklauso nė vienam dėmeniui.* Tai paradoksalus apibrėžimas, bet kito Derrida nesiūlo. Gyvosios kalbos požiūriu *différance* yra kažkas artimo pasirinkimui sisteminių prielaidų lygmenyje, o rašto kaip sistemos kontekste *différance* yra pėdsakas: piramidė, gyvybės ir bylojimo galią praradęs paminklas. Galime surizikuoti pasiūlyti tarpinę išvadą: *différance yra ir abipusio sąlygotumo forma, ir kažkas, kas su jais nesutampa, bet atskirai neegzistuoja („nėra jokios transcendentinės tiesos, esančios anapus rašto srities, kuri pastarąją gebėtų grįsti ir valdyti“* (ten pat, p. 130). Akivaizdu, kad tokia formuluotė labiau painioja nei paaiškina problemą. Pažvelkime į problemą kitu aspektu. Šnekamoji kalba yra priklausoma nuo kalbos kaip tam tikros sistemos: bandant ištarti kažką komunikatyviai prasmingo, tenka atsižvelgti į tam tikrą fonemų pasirinkimą, kuris ir atspindi minėtos sistemos valdžią. Šiuo požiūriu šneka visada antrinė, priklausoma. Tačiau istoriškai gyvoji kalba yra ankstesnė už raštą (juk raštas ir įkūnija taisykles kaip

tam tikrą sistemą): neartikuluoti garsai tik palaipsniui susiklostė į sistemą. *Būtent ši kintanti priklausomybės forma gali būti įvardinta différence.* Kitaip ją galime pavadinti aplinkeliu, kurį kalba turi įveikti nuo rašto kaip sistemos iki šnekos kaip gyvo žodžio vartojimo. Pagrįskime savo išvadą citata: *différance* yra „ne tik skirtybių šėlsmas kalboje kaip sistemoje, bet ir šnekamosios kalbos santykis su ta sistema, aplinkelis, kuriuo tenka eiti iki šnekamosios kalbos“ (ten pat, p. 141). Pakartokime: norint šnekėti, tenka naudotis kalba kaip tam tikra formalia sistema; toks naudojimas ir sąlygoja realią kalbinę seką. Derrida tai įvardija kaip skirtybių pristabdymą bei išsaugojimą, suerdvinimą bei įlaikinimą, pėdsakų žaismą. Kaip matome, čia kalbama ne apie skirtybių žaismą, iki-prasminį ir neegzistuojantį, bet tokio žaismo substitutą, skirtybių fiksaciją, teikiančią rezultatus, jau turinčius prasmę ir jau funkcionuojančius erdvėlaikyje, – visa tai, kas jau atvira mūsų juslėms ir individualiai sąmonei.

Dabar panagrinėkime, ką reiškia kai kurie negatyvūs *différance* apibrėžimai, arba kaip *différance* funkcionuoja žadėtuju save ištrinančio pėdsako pavidalu. Pradėkime citata: *différance* „niekada neaptinka pats savęs“. Pirmiausia tuo norima pasakyti, kad jis neapdovanotas akivaizdumu. Bet akivaizdumo stoka nereiškia, kad jis slepia save, kad egzistuoja kažkokioje nežinomoje erdvėje. *Différance niekur nėra – jis nedalyvauja dabarties scenoje ir neapdovanotas jokia kita privilegijuota erdve.* Antra, „aptikti save“ apibūdina situaciją po skyrimo; save aptinku visada kaip kitą, kuris atsiranda

per distanciją mano atžvilgiu. Kitaip tariant, aptinkami visada skyrimo rezultatai, o ne pati skirtis. Bet jei bet koks savęs pateikimas *différance* yra „išnykimas kaip nykstamo eksponavimas“, kaip mes apskritai galime apie jį kalbėti? Tam Derrida pasiūlo *pėdsaką* – tai, kas leidžia įtarti ir spėti apie *différance* per jo aktyvumo rezultatus. Būtent įtarti – paradoksalus pėdsako funkcionavimo būdas neleidžia kalbėti apie pozityvius įrodymus.

Tradicškai suvokiamas pėdsakas būtinai nurodo ką nors, kas tą pėdsaką paliko. Atrodo, kad būtent todėl Derrida ir renkasi pėdsako metaforą. Tačiau ją filosofas papildė trynimo (gal lietuviškai derėtų sakyti *savitrynos*?) veiksmu, paverčiančiu pėdsaką niekaip tradiciškai nebesuvokiamu. Viena vertus, pėdsakas nurodo, kad egzistuoja kažkas, kas jį paliko, kita vertus – ir čia tradicija peržengiama, – *pėdsakas save eksponuoja gana paradoksaliai, visada kaip jau išnykęs, ištrynęs save*. Pėdsako savitrynos nereikia suprasti kaip kažko, kas buvo, o paskui save ištrynė ir jau tokiu pavidalu išeksponavo. Savitryna priklauso pėdsako struktūrai nuo pat „pradžios“: tai reiškia, kad pėdsako „nebuvo“, kad jis visada jau ištrintas. Tokiame kontekste aišku, kad pėdsako nuoroda į kažką, kas jį paliko, tampa tokia pat „miglotą“: pėdsakas ne tik eksponuoja save kaip visada ištrintą; tą, kuris jį paliko, pėdsakas taip pat pristato kaip neegzistuojantį.

Primename, neegzistuojantis reiškia nedalyvaujantis būtyje kaip dabarties čia ir dabar scenoje. Bet *neegzistuojantis taip pat gali (šiuo atveju ir turi) reikšti esantis kitaip, jei tik atsiribosime nuo tradicinių žodžio „esantis“ apibrėžčių*.

Apibendrinti (o apibendrinimas bus ilgas) galime taip: *différance mums niekada neatsiveria tiesiogiai – tai neįmanoma dėl daugelio jau minėtų priežasčių, bet pirmiausia todėl, kad tam erdvėlaikiui, kuriame tegali funkcionuoti mūsų jaučiantis ir suvokiantis Aš, différence nepriklauso pagal apibrėžimą*. Pėdsako metafora nurodo pačią *différance* galimybę – juk mums atviras erdvėlaikis yra *différance* produkavimo rezultatas, kitaip tariant, *différance* veiklos pėdsakas; tačiau mes negalime sakyti, kad šis pėdsakas atstovauja *différance* kaip pirminę ir ankstesnę priežastį, nes tai reikštų pakliūti į tradicinio priežastingumo spąstus. Spąstų išvengiama per substitutų teoriją: šis erdvėlaikis *différance* atžvilgiu yra Kitas, pakaitalas, skirtubių fiksacija, bet ne *différance* emanacija, postūmis ar kitaip įvardinta modifikacija. Kitaip tariant, tai ne tas pats pakeistu pavidalu, bet kitas, susijęs su pirmuoju per tam tikrą požymį. *Différance nepristato mūsų pasaulio kaip tam tikru būdu pakeisto savęs; différence „vieta“ užima kitas (mūsų pasaulis), ištrindamas pastarąjį, ir štai tokiame kontekste jau galime kalbėti apie différence kaip visada ištrintą pėdsaką*.

Formaliai vertinant, daugelis Derrida argumentų, adresuotų *différance*, yra išsakomi negatyviai, ir būtent tokie jie tarsi suartėja su negatyviosios teologijos strategijomis. Tačiau formalus panašumas užbraukiamas vienu Derrida argumentu: net jei negatyviojoje teologijoje Dievo predikatai ir neigiami, jį patį būtinai reikalaujama pripažinti kaip aukščiausią, nors ir nepažįstamą ar kitaip nepasiekiamą būties formą. Dievas tokiose strategijose tiesiog nepasiekiamas

jokiomis žmogui duotomis būties kategorijomis, bet tokiu neigimu tik išaukštinamas Jo buvimas.

Citata, kurią tuoj pateiksime, siūlo konceptualiai naują būties (nors būties kaip būvančio/esančio/egzistuojančio terminas yra klaidinantis, bet kito tiesiog neturime) modelį. Kaip jau minėjome, *pastarasis, nors ir nusakomas negatyviai, neturi nieko bendra su negatyviosios teologijos strategijomis*. „*Différance* ne esti, ne egzistuoja ir nepriklauso jokiai iš būties dabartyje formų“ (ten pat, p. 129). Pats autorius siūlo atkreipti dėmesį į šį „ne esti“ – tai reiškia, kad jis nei egzistuoja, nei apdovanotas substancija ir neapibrėžiamas jokia būties kategorija nei kaip esantis, nei kaip nesantis. „Nesantis“ šiuo atveju reiškia tą patį, ką ir „nesantis“ Dievas negatyviojoje teologijoje, taip pat bet kurį kitą „nesanti“/neegzistuojantį kaip esančio/egzistuojančio opoziciją. „Nesantis“ šioje opozicijoje vis dar priklauso „būties dabartyje formoms“ (jo būtis visada gali būti atkurta). *Différance* neegzistencija netapati minėtos opozicijos negatyviajam nariui, nes ji „nepriklauso jokiai iš būties dabartyje formų“, minėta opozicija tiesiog nepajėgi jos aprėpti. Apibendrinkime: *kadangi kalba pritaikyta „tradicinėms“ būtiškumo formoms, différence apibrėžtys neišvengiamai negatyvios, tačiau šis negatyvumas nepriklauso esančio-nesančio opozicijai, pagrįstai dalyvavimu būtyje kaip dabarties formose*. Kita išvada: *iškeldamas différence anapus būties kaip dalyvavimo dabartyje, Derrida pasiūlo alternatyvų „būties“ modelį, kuriame atsiskaido paties pagrindo, pirminės priežasties, šaknies (d'arkhe) principo, ar bent jau rimtajiu suabejojama*.

Čia mes vėl galime iškelti klausimą: kas tokiam kontekste yra *différance*? Kas tai per galia, kuri tarsi „yra“ prie būties ištakų, bet tai būčiai nepriklauso? Pirmiausia turime būti labai atsargūs su terminu „būtis“ – anot Derrida, kalbėdami apie būtį tradicine prasme, mes visada kalbame apie būties formas (pristatančias save per dalyvavimą dabartyje) – *metafizinėje tradicijoje pamirštas skirtumas tarp būties ir jos formų (būtent šio skirtumo neižvelgimą Martinus Heideggeris vadina būties užmarštimi – jo apmąstymais Derrida ir remiasi)*. Bet kuri ontoteologija, bet kuri metafizika savo refleksija aprėpia tik būties formas arba tai, kas yra (paslėpta ar atvira, pasiekama ar nepasiekama – tai šalutiniai klausimai). Pati būtis į tokios refleksijos dėmesio centrą nepatenka; maža to, jos užmarštis yra privalomas tokios refleksijos bruožas – užmarštimi grindžiama metafizikos apskritai galimybė. Kas tuomet yra būtis? Tai, ką filosofija turėjo pamiršti, išstumti, užslopinti, – tik taip ji galėjo tapti savimi, tuo, kas yra dabar. „Matyt, filosofija pradėjo nuo tam tikro išstūmimo, nuo bevardės giminės balso padalijimo, nuo vienokių ar kitokių neapibrėžtumų skirstymo į aktyvų bei pasyvų ir per tokį skirstymą ėmėsi pačios savęs konstravimo“ (ten pat, p. 133). Grįžkime prie labiausiai mus dominančio klausimo: kas tokiam kontekste yra *différance*? kažkas, kas yra prie būties ištakų, bet pačiai būčiai nepriklauso? Jau žinome, kad ne visai taip. *Différance* nepriklauso būties formoms – būtent todėl apie ją sakome, kad *différance* neegzistuoja: *différance* tokiam kontekste yra kažkas artima būčiai (kaip nesutampančiai su savo

formomis) arba, kiek atsargiau formuluojant, modelis, aiškinantis būties sklaidą į jos formų įvairovę per skirtybių produkavimą. Primenu, kad terminą „būtis“ šiuo atveju reikia suprasti atsietai nuo jos formų – kitaip, negu iki šiol jį traktavome kalbėdami apie būtį kaip dalyvavimą dabartyje – pastarasis apibūdinimas sinonimiškas tam, ką šioje pastraipoje pavadinome būties formomis.

Apibendrinime *différance* apibūdinimą kaip klasikinės ontologijos kritiką. Anot Derrida, tradicinė „būties arba dalyvavimo būtyje ontologija yra būties formų ir paties būtiškumo ontologija“ (ten pat, p. 150). Jai priešpriešinamoje *différance* koncepcijoje glūdi klausimas: ar pagrįstai mūsų mąstyme dominuoja būtis savo formų pavidalu? Paties filosofo žodžiais tariant, *différance* koncepcijoje nepritariama „būties ribojimui“ dalyvavimu būtyje arba būties formomis. Derrida siekia atgaivinti požiūrį, kuris atsižvelgtų į būties ir būties formų skirtumą. Tokioje opozicijoje būtis yra tai, kas turi ontologinę galią skirstyti save į apibrėžtas formas tuo pačiu judesiu steigiant jas kaip dalyvaujančias būtyje. Tam tikru konkrečiu požiūriu *différance* yra, be jokios abejonės, būties kaip ontologinio skirtingumo plėtotė (*deployment*). Metafizinėje tradicijoje „būtis visada turėjo „prasmę“, buvo suprantama arba aprašoma tik su disociacijos, jos padalijimo į būties formas sąlyga: štai kodėl kaip galia, „lemianti“ dalinimą, *différance* pasirodo esanti „ankstesnė“ nei ontologinės skirtybės ar būties formos.

Ką norime pasakyti vadindami *différance* būties sklaidą į jos formų įvairovę? Tai, ką jau aptarėme kiek anksčiau: viena vertus, *différance* ištiesų produkuoja

šias skirtybes ir jų rezultatus, kita vertus, tradicine prasme negalima sakyti, kad *différance* pažymi tam tikrą pirminį priežastingumą ar patį irimo ir dalinimo procesą (juk tradiciškai apibrėžiamame procese skiriantys bei skiriami elementai yra būties formų charakteristikomis grindžiami objektai). *Différance* termino „galūnė -ance“ paskirsto prasmę tarp aktyvaus ir pasyvaus, su ja sudarytas žodis skelbia apie save bevardės giminės balsu pranešdamas apie procesą, kuris iš tiesų yra kažkas kitas, kurio negalima apmąstyti nei kaip pasyvaus, nei kaip aktyvaus, nei kaip objekto, nei kaip subjekto“ (ten pat, p. 132). Negalime skirtybių produkavimo suprasti tradicine prasme kaip vienokio ar kitokio proceso; tada kaip suprasti jį „netradicine“ prasme?

Différance yra toks skirtybių žaismas, kuriam netaikoma tradicinė priežastingumo samprata, nes tarp priežasties ir pasekmės įsiterpia ne priežastingumo būtinybė, bet atsitiktinumo laisvė; tai gamyba be sąnaudų, produkavimas be išteklių, rezultatas be šaltinio (priežastis aptinkama per rezultatą, bet pati skelbiama neegzistuojančia); jį galima apibrėžti ne tik kaip aktyvų, bet ir kaip pasyvų.

Différance yra „siejantis arba strateginis elementas – iš dalies ar iš anksto privilegijuotas, reiškiantis buvimo čia, o kartu ir juo grįstos conceptualios tvarkos pristabdymą, paslėptis, aptinkanti save pėdsako funkcionavime“ (ten pat, p. 125). Šioje citatoje susieti trys *différance* bruožai:

– gebėjimas būti pirminiu, ankstesniu savo gaminamų „rezultatų“ atžvilgiu – bet būti kitaip, nei teigia tradicinis metafizinis modelis; būtent todėl jis tik „iš

dalies“ privilegijuotas ir tuo skiriasi nuo tradicinio priešastingumo modelio, kurį jau apibūdinome;

- „reiškiantis buvimo čia pristabdymą“ – sukeliantis abejonę kertiniu metafiziniu principu, bet ko būtį grindžiančiu buvimu/dalyvavimu dabartyje;
- „paslėptis, aptinkanti save pėdsako funkcionalime“ – tai apibrėžimas to principo, kurį Derrida priešpriešina tradiciniam pradinės būties sklaidos modeliui. Tai, ką tik su išlyga galime vadinti priešastimi, čia nėra apdovanota jokia būtimi, jei ją suprantame tradiciškai; ji akivaizdi savo išnykimu – būtent šį nykimo akivaizdumą filosofas ir įvardija kaip pėdsaką.

Čia kaktomuša supriešinami du pradinės būties tvarkos modeliai: tradicinis, kurį Derrida vadina metafiziniu ir jo siūlomas *différance*. Ką Derrida priskiria metafizinei tradicijai? Ne tik vakarietišką minties raidą nuo Platono iki Hegelio, jai priskiriama ir fenomenologinė, ir struktūralistinė, ir kitos refleksijos rūšys. Tai lemia jas siejantis kriterijus – būties kaip daikto buvimo/dalyvavimo dabartyje principas.

Patikslinkime *différance* ir autoriaus kritkuojamos metafizinės refleksijos santykį. *Différance* ne tik nesutapatinamas su negatyviosios teologijos ar kitos ontologijos strategijomis, jis tarsi suteikia akivaizdumą tai erdvei, kurioje onto-teologija ir filosofija produkuoja savo sistemas ir savo istoriją. Kitaip tariant, *différance* aprėpia ir savo įgaliojimai viršija pastarąsias. Metafizinė tradicija funkcionuoja „*différance* mechanizmo rėmuose ir per pastarojo tarpininkavimą“ – tai lemia, kad ji tarsi apakina sa-

ve atsikartodama filosofiniu diskursu. Šis atsikartojimas, šis „tas pats (*la meme*) kaip tik ir yra *différance*, kaip atsiskiriantis ir dviprasmis perėjimas nuo vienos skirtybės prie kitos, nuo vieno opozicinio nario prie kito“ (ten pat, p. 144). Filosofiniame žodyne opoziciniai terminai jau yra tam tikros priešybės – *différance* ribose, jei tik taip galima sakyti, jie yra ir tie patys („vienas yra kitu *différance* rėmuose“, ir kiti, mat šis mechanizmas ne tik skiria, bet skirdamas ir jungia opozicinius narius bei laiduoja perėjimą nuo vieno prie kito neteikdamas tapatumo. „Bet kuri griežta ir, atrodytų, neredukuojama vienas į kitą terminų opozicija, pavyzdžiui, pirminis ir antrinis, tam tikru momentu pasirodo besanti tik teorinė fikcija“ (ten pat, p. 146).

Tai dar vienas paaiškinimas, kodėl *différance* yra „nei žodis, nei sąvoka“, – be abejo, kaip komunikatyvus apibrėžimas, kalbos priemonėmis nusakantis tam tikrą „reiškinį“, *différance* yra sąvoka, bet tai, ką mes bandome ta sąvoka apibūdinti, yra sąlygos, leidžiančios steigti pačiam konceptualumui (konceptualumui pačia bendriausia prasme – kai kalba pradeda atlikti savo funkcijas).

Différance atspindi totalų sisteminių sąlygotumą, į kurią mes – kaip visa tai, kas yra/dalyvauja būtyje – esame panardinti. *Individualus subjektas kaip save suvokianti sąmonė čia neturi jokių privilegijų - ne kalba yra subjekto funkcija, bet subjektas – kalbos funkcija, su sąlyga, žinoma, kad kalbame apie kalbą kaip sistemą.* Subjektas tampa kalbančiu tik pakludamas savo šneka lingvistinių prielaidų sistemai, sukurtai kaip skirtybių žaismas arba visuotinis *différance* dėsnis. Derrida tai vertina kaip

savotišką rašto apsėstumą, tiksliau, apsėstumą tų sisteminių taisyklių, kurios įkūnytos rašte ir kurias mes privalome nebyliai ištarti prieš tardami gyvą žodį. „Sukeitimas (*la releue*) transformuoja save į raštą, besiskiriantį nuo savęs paties. O galbūt į raštą savaime. Arba, dar tiksliau, į suvokimą, į įsisąmoninimą, kad esame panardinti į raštą (*sa consommation d'écriture*)“ (ten pat, p. 148). Tokios kalbos/sistemos atžvilgiu mes visada esame „antriniai“, panardinti į ją ir priversti paklusti jos keliamiems reikalavimams. Bet kadangi kalba nenukrenta paruoštu pavidalu iš dangaus, vadinasi, kažkas joje turi sukurti skirtybes, čia mes susiduriame su rezultatais be priežasties. Tas kažkas – tai, be abejo, *différance*. Kalba kaip sistema reikalinga tam, kad galėtume naudotis šnekamąja kalba, o pastaroji reikalinga tam, kad kalba kaip sistema susiformuotų – istoriškai šneka visada ankstesnė, – teigia Saussure'o mintis aptarinėjantis Derrida. Tokiame kontekste jis siūlo dar vieną *différance* apibrėžimą: tai procesas, kuriuo kalba ar bet kuris kitas kodas tampa „istoriškai“ konstatuojamas kaip sistema, kaip skirtybių audinys. Galima tai įvardinti ir kitaip. *Šneka (gal kaip neartikuluojamas ir beprasmis garsų chaosas?) „įsteigia“ istoriškai neišvaizduojamą būdą taisyklės (skirtybių žaismą), per kurias kaip aplinkelį grįžta „į save“ kaip gyvą, bet jau artikuliuotą šnekamąją kalbą. „Mes galime hipotetiškai teigti griežtą kalbos kaip sistemos ir gyvos šnekos priešpriešą – tokiame kontekste *différance* bus ne tik skirtybių žaismas kalbos kaip sistemos rėmuose, bet ir šnekos santykis su ta sistema, tas aplinkelis, kuriuo aš turiu eiti prie gyvos šnekos, tas neby-*

lus dialogas, kurį privalau ištarti...“ (ten pat, p. 141).

Čia mes susiduriame su tuo, ką būtų galima įvardinti kaip *dvejopą différence funkciją: viena vertus, tenka kalbėti apie „pradžios momentą“, apie tai, kas tarsi „inicijuoja“ substitutų seką, kita vertus, apie tai, kas palaiko atsikartojimo galią toje sekoje. Abiem atvejais kalbame apie skyrimo kaip steigimo judesį, vadinamą tuo pačiu terminu, tačiau priklausomai nuo „lokacijos“ (kabutės, aišku, čia būtinos) minėtoje sekoje, šie judesiai toli gražu netaipūs. „Inicijuojantis“ skyrimas vyksta, kai kažkas atsiranda distancijuojantis nuo neegzistuojančio, tai pati tikriausia kūryba iš nieko, „tam, kad kažkas būtų, egzistuoti, jis privalo nuo neegzistuojančio atsiskirti tam tikru intervalu“ (ten pat, p. 138). Tas kažkas steigiamas kaip dabartis, kaip savotiškas atraminis taškas, kuriame ta dabartis pradeda dalinti į opozicijas, sudarančias tolesnę substitutų seką. „Intervalas, konstatuojamas dabartyje, neišvengiamai turi skirti, smulkinti pačią dabartį, kartu su ja dalinant ir naikinant viską, kas buvo pasiekama per ją; skirstant ir dalijant visas būties formas, pavyzdžiui, substanciją ir subjektą“ (ten pat, p. 138). Kitaip šį „išeitį“ tašką galime vadinti startu, nuo kurio savo struktūruojančią veiklą pradeda tradicinis ontoteologinis modelis, dabartį regintis kaip jau sušaldytą į subjektą-objektą bei visas kitas opozicijas. Apibendrinkime: *du différence „funkciniai pavidalai“ – tai ta pati substitutų seka kaip dabarties steigimas ir jos skaldymas-struktūravimas.**

Įdomu, kad Derrida tokį skyrimą vadiną kalbėjimu „apie didžiausią paslap-

tį“: kaip *différance* galime vadinti sistemu nuokrypiu, aplinkeliu, kuris santykio su savimi pagrindu visada siekia atsikartoti keisdamas save Kitu (neidentiška tapatybės forma), ir „kaip *différance* galime vertinti per santykį su neįmanomu dalyvavimu būtyje, kaip savotišką eikvojimą be atsargų, kaip neužpildomą būties praradimą, kaip nesugražinamą energijos netektį arba kaip mirties instinktą, nurodantį santykį su absoliučiai kitu, kuris akivaizdžiai nušalina bet kokią ekonomiją?“ (ten pat, p. 147). Kur čia ta didžiausia paslaptis? Mes vėl sugretiname tas pačias dvi *différance* interpretacijas: pirmąją, kurioje yra į ką atsižvelgti, paaiškinti, pasiremti; bei antrąją, kuri ir sudaro paslapties branduolį, nes nepasiduoda jokiems paaiškinimams ir interpretacijoms. Galime tai pavadinti dviem skyrimo/steigties būdais: kai per į save jau kaip Kitą ir kai „atsispiriama“ nuo savęs kaip neegzistuojančio į absoliučiai Kitą. Paslaptis, matyt, slypi ir tame, kad toks dvilypis *différance* suvokimas aprėpia ir grindžia ne tik dalyvavimą būtyje, bet ir absoliučią prarastį, nirimą į mirtį.

Apibendrinkime „inicijuojančią“ *différance* intrpretaciją papildydami santykiu su dalyvavimu būtyje: *tai būdas grįsti/steigti aplinkelį, kai grįžtama nesinaudojant metafiziniu arche kaip pagrindu, kaip pirmine priežastimi; tai reiškia grįsti neturint šaltinio dabartyje, neatstovaujant tam, kas yra kaip dalyvaujantis būtyje, – grįsti tai, kas jau priklauso dabarčiai, kas dalyvauja būtyje kaip dabarties scenoje.* Kitaip tariant, tai toks *différance*, kurį mes, sekdami Derrida pavyzdžiu, vadinome produkavimu, teikiančiu rezultatų, bet

neinaudojančiu jokių išteklių. Minėti rezultatai arba tai, kas jau priklauso būčiai – čia veikiantis *différance* jau negali išvengti sąnaudų, nes jis „atsiskiria“ nuo to, kas jau yra, o ne nuo to, ko nėra (tai, per ką atsiskiriama, pati skirtųjų žaismė, be abejo, ir čia neegzistuoja). Nenuostabu, kad Derrida šį santykį dar vadina „ryšiu tarp ribotos ir visuotinės ekonomijos“.

Leiskime sau mažytį aiškinamąjį ekskursą: *différance* yra toks modelis, kuris konstruojamas nesiremiant tiesiogine patirtimi, *tai toks „idealus“ objektas ar procesas, kurį mes apibūdiname remdamiesi tik jo rezultatais. Tai aiškindamas Derrida remiasi sąmonės pavyzdžiu: sąmonė su ja niekada negali susidurti tiesiogiai, o tik aptikdama ir reflektuodama jos poveikį sau.* *Différance* skaitytojui pateikiamas kaip grynai teorinis aiškinamasis modelis, kaip hipotezė, kurios galutiniai įrodymai niekada negali būti aptinkami tiesioginiu pavidalu; maža to, skaitytoją Derrida verčia patikėti, kad tie įrodymai ir neegzistavo. Grįžkime prie sąmonės aiškinimo: ji atsiskiria pati nuo savęs, tarsi išstumia kažką, kas jai atstovauja ar ją pakeičia, bet šito nereikia suprasti taip, kad sąmonė kaip subjektas kažkur „egzistuoja“, kad ji yra dabarties forma, kad ji yra pati savaimė ar kad ji yra sąmonės forma. Galime pridurti, kad patį sąmonės terminą Derrida traktuoja kaip vieną iš galimų *différance* aliteracijų.

Čia derėtų prisiminti Nietzsche'į skirtą Derrida interpretaciją. Vokiečių filosofui sąmonė yra sąmoninių jėgų poveikio rezultatas, tokių jėgų, kurios

šamonei nepriklauso. Kita vertus, tos jėgos, arba pati pasamonė, tiesiogiai niekada neaptinkamos dabartyje, jos ir yra tai, kas neegzistuoja, bet nuo ko atsiskiriant „pradedama egzistuoti“ sąmoningos jėgos. *Pasamonė čia (arba différance) neegzistuoja kaip atskira duotybė, ji tėra skirtybių arba kiekybių žaismė, struktūruojanti ir determinuojanti sąmoningas jėgas.* „Negali egzistuoti jokia abstrakti jėga anapus skirtumo tarp jėgų...“ (ten pat, p. 144).

Galime kiek nuodugniau pažvelgti į *différance* kaip struktūruojančios galios apibrėžimą. *Différance* galime išivaizduoti kaip sistemą, kaip struktūrą, kuri kažkam teikia tam tikrą akivaizdžiai apčiuopiamą pavidalą. Tas pavidalas yra struktūros/skirtybių žaismės rezultatas, jis yra – yra kaip dalyvaujantis būtyje. Ar ką nustebins pareiškimas, kad sistema neegzistuoja be to, ką ji sistemina? Ir kad ji pati aptinkama tik per savo rezultatus? Būtent tai turėjome omenyje kalbėdami apie begalinę šachmatų lentą kaip teorinį skirtybių modelį: ji kertančios linijos kartu ir struktūrina, kuria langelius kaip tam tikra tvarka dėstomas lašteles, kurias ir tegali užpildyti „materija“, kartu su struktūra igyjanti egzistenciją. Tačiau toks modelis turi vieną trūkumą: jame neatsispindi dinamiškasis struktūrinimo momentas. Interpretuodamas Nietzsche, *Derrida pasiūlo tokį différance apibrėžimą, kuriame šis trūkumas ištaisytas: „tai aktyvus dinamiškas disonansas tarp skirtingų jėgų, tam tikros skirtybės tarp jėgų“* (ten pat, p. 145). Kalbėdami apie tokias jėgas, kalbame apie tuos pačius šachmatų lentos langelius, kurie igyja mobilumo ir gali judėti

„lenktyniaudami“ tarpusavyje dėl juos skiriančių linijų aktyvumo.

Dabar į *différance* apibrėžimą įtraukime tiesos terminą. Tai paprasčiausia padaryti supriešinant *différance* koncepcijos ir tradicinės metafizinės refleksijos tikslus. *Différance* yra „tokia aktyvios interpretacijos forma, kuri keičia nuoseklų dešifravimą, siekiantį rasti tiesą kaip save prezentuojančią akivaizdybę dalyvavimo būtyje pavidalu“ (ten pat, p. 145). Tai dar vienas negatyvus apibrėžimas, kurių netrūksta Derrida tekste. Kaip jį interpretuoti? Matyt, tai reiškia, kad *différance* koncepcija nesiekia rasti tiesą, arba, o tai yra tas pats, siekia rasti tokią tiesą, kuri nebetelpa dalyvavimo būties scenoje. Būtent todėl „naujoji“ tiesa nėra ta vertybė, kuria vadovaujamės ir į kurią „ateiname“ kaip į pirminę priežastį įveikdami visas tarpines pakopas („dešifruodami“); dabar tenka atsižvelgti ir į tai, kas nebeprisklauso jokiai pakopai ir iš principo neigia patį pakopinį būties struktūros modelį. Tiesa atskiriama nuo pirminės priežasties, ji tarsi „įžeminama“; ten, kur tik labai sąlygiškai patalpintume „pirminę priežastį“ (priminkime, kad Derrida „pirminę priežastis“ neturi jai skirtos erdvės ir negali būti niekur patalpinta – ji neegzistuoja), tiesa kaip tokia ten „pakliūti“ negali – tiesos nėra tame, kas neegzistuoja, arba tiesos nėra tame, ką pavadinome atsitiktiniu ir beprasmiu skirtybių žaidimu.

Kitas suabejojimo tiesa požymis: *tiesos kaip lygybės tarp ženklų ir jo pažymimojo pašalinimas*. Priminsime, kad būtent apie tai kalbėjome naudodami kitus terminus: apie *différance* kaip neidentišką

tapatumą, kaip žaidimą, kurio metu laimint kažkas pralaimima, o pralaimint – laimima.

Tiesos instancija *différance* koncepcijoje pašalinama, ji pašalinama kaip pastovus, nuolatinį tapatumą užtikrinantis santykis. Ar visa tai reiškia, kad atsisakoma tiesos apskritai? Žinoma, ne. Derrida tenori pasakyti, kad *différance yra toks interpretavimo būdas, kai „tiesos vertybė nebedominuoja“, kad ji praranda privilegijuotą statusą ir paverčiama supratimo, aprašymo bei interpretavimo funkcija.*

Vadinasi, šiame tekste klaidžiodami slėpiningais Derrida minčių labirintais ne tik iš įvairių regos taškų pabandėme pateikti vienokį ar kitokį „paslaptingojo“ *différance* apibrėžimą, bet ir mėginome nors prabėgomis paanalizuoti šio iškiliaus mąstytojo santykius su Vakarų mąstymo tradicija. Pasisekė mums ar ne – kitas reikalas. Šiaip ar taip, visi

vardai, kuriais aprašome *différance*, priklauso *différance* taip pat, kaip kad neteisinga pradžia ar pabaiga vis tiek priklauso žaidimui. Tvirtai galime sakyti tik tai, kad niekada nebuvo ir būti negalės jokio vienintelio pagrindinio „žodžio“, kuriuo *différance* būtų nusakomas, o tai reiškia, kad visi šie pamąstymai nėra joks pirminių prielaidų formavimas, jokia pranašiška žinia. Lūkesčiuose, kuriuos siejame su šiuo žodžiu, nėra nieko bendra su „apaštališku žodžiu“. Baigti galime tuo, kuo ir pradėjome: alternatyviu *différance* ontologinio modelio teigimu, kuris atsisako *čia ir dabar* hegemonijos būties atžvilgiu vardan *visur ir visada*: „būtis / kreipiasi / per / bet kurią / kalbą:/ visur ir / visada“. Manychiau, neatsitiktinai šia Vakarų metafizinės mąstymo tradicijos kritiko Heideggerio citata Derrida vainikuoja savo tekstą, baikime jį ir mes.

Literatūra

Deleuze, G. *Diférance et répétition*. – Paris, 1968.
 Deleuze, G. Guattari F. *Qu est-ce que la philosophie?* – Paris, 1991.
 Derrida, J. *L'écriture et la différence*. – Paris, 1967.
 Derrida, J. *La différence, Théorie d'ensemble*. – Paris, 1969.
 Derrida, J. *Marges – de la philosophie*. – Paris, 1972.
 Derrida, J. *Eperons. Les styles de Nietzsche*. – Paris, 1978.

Derrida, J. *Lettre à un ami japonais, in Psyché: Invention de l'autre*. – Paris, 1987.
 Derrida, J. *De la grammatologie*. – Paris, 1992.
 Деррида, Ж. *Тексты деконструкции. Différance*. Перевод Е. Гурко. – Издательство «ВОДОЛЕЙ», ТОМСК, 1999.
 Foucault, M. *Diskurso tvarka*. – Vilnius, 1998.
 Жак Деррида в Москве: деконструкция путишес-твия. – Москва, 1993.